

D'història de la tècnica, d'antropologia i de museus

Pilar Vélez
Museu Marès

Els museus de ciència i tècnica i els museus d'antropologia presenten diversos punts de contacte pel que fa a les disciplines acadèmiques que els sustenten, i també per la tipologia d'objectes que conserven, sobretot els relatius, és clar, al món de la tecnologia, ja sigui del món pre-industrial o de l'industrial. Tanmateix, ambdues tipologies poden ser concebudes com a museus fonamentalment *testimonials* o bé com a museus *actius*, que ofereixen una lectura molt més àmplia del seu contingut.

Science and technology museums and anthropological museums present various points in common regarding the academic disciplines that support them and also the type of objects they conserve, specially those, of course, related to the world of technology, whether industrial or pre-industrial. All the same, both typologies can be conceived either as museums of testimony or as active museums, which offer a much broader reading of their collections.

A les acaballes del segle XX, cada vegada més, des de l'àmbit de les ciències humanes sentim a parlar d'interdisciplinarietat. Tots els temes i les més diverses propostes d'estudi poden i mereixen ser tractades des de diverses perspectives per tal de fer-ne la més completa anàlisi, que permeti la més àmplia comprensió del tema. Això fa que professionals de diversos camps —historiadors, antropòlegs, arqueòlegs, economistes, historiadors de l'art, etc.— coincideixin en un mateix projecte i hi aportin cadascun la seva visió i la seva experiència de manera que l'enriqueixen.

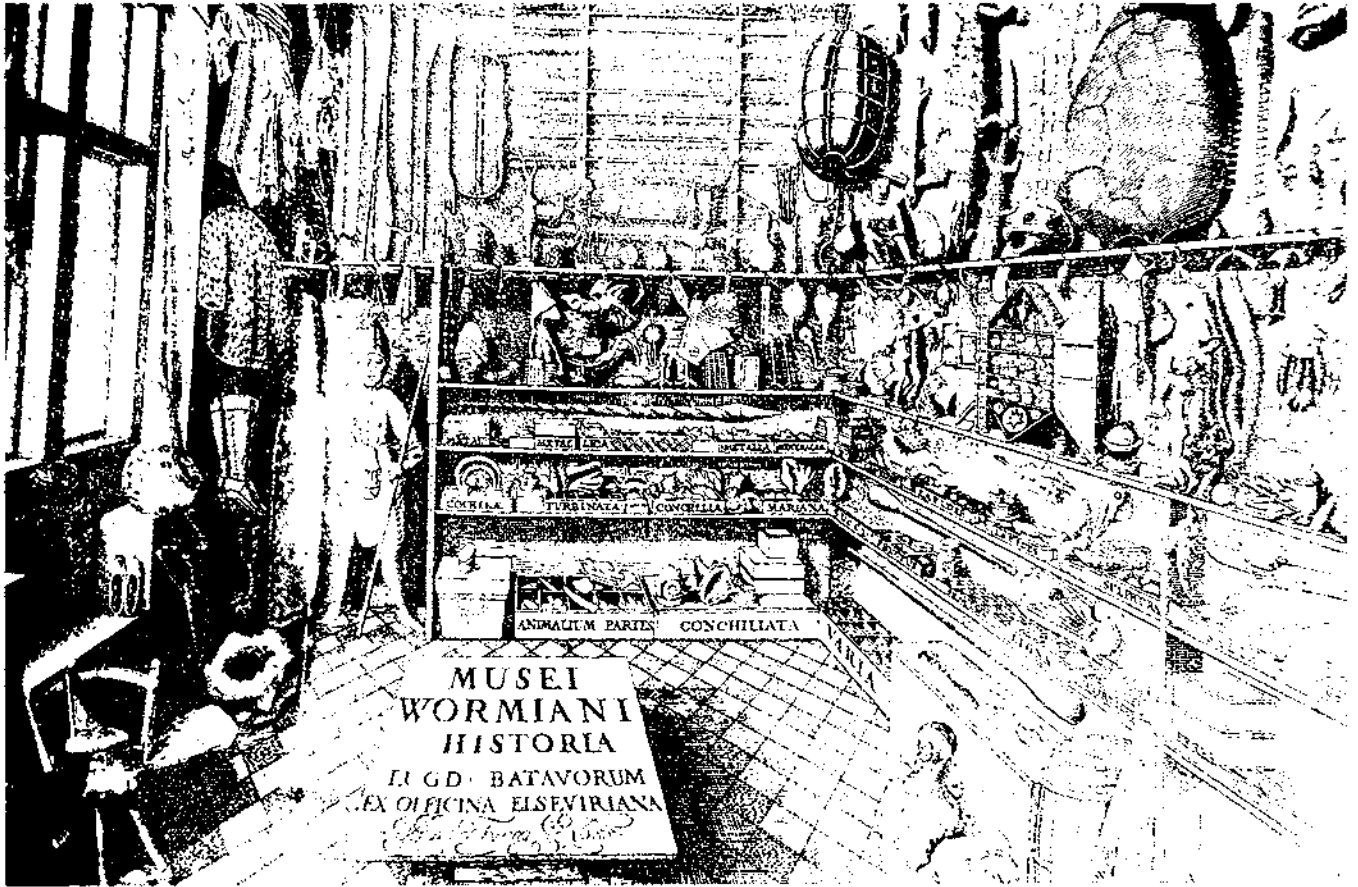
En el camp de la museologia, tanmateix, caldria que aquesta interdisciplinarietat fos també possible. De fet, els professionals dels museus generalment accepten i propugnen aquesta confluència de disciplines, tot i que en la pràctica no és gaire corrent, ja que en general, els museus solen tenir com a suport teòric una determinada disciplina acadèmica, a la qual acostumen a estar molt aferrats i, per tant, en realitat, la hipotètica interdisciplinarietat tendeix a ser escassa.

Potser només es pot esmentar un cas concret en què això canvia: es tracta del plantejament, desenrotllament i muntatge de les exposicions temporals, que, fonamentades en un discurs teòric que aporta i esdevé el contingut de la mostra, són fruit d'aquesta col·laboració interdisciplinària, segurament perquè el llenguatge i el procés de creació i desenvolupament d'una exposició són sempre molt més àgils i molt menys encarcerats que l'estructura més rígida del funcionament de tot un museu.

Així doncs, aquestes mancances podem constatar-les tots els que estem lligats diàriament al món dels museus. Si ens traslladem, però, a un camp més específic i restringit com és el dels museus de ciència i tècnica i als denominats encara avui d'«arts populars», tot ens porta a comprovar que els primers, tot i dir-se de «ciència i tècnica» són fonamentalment d'història de la tècnica ja que la ciència per si mateixa, com a doctrina abstracta, és difícilment museable, tot i que no ho són, per contra, l'experiment científic o les demostracions de determinades lleis naturals.

Mentrestant, els segons —els museus d'arts populars— són museus que es basen en un acos-

Els incerts inicis de l'interès per aplegar el coneixement sobre l'home i la natura. Gabinet de curiositats del metge danès Olaus Worm (1588-1654) a Copenhaguen. Fotografia: Museum Wormianum (1655).

tament etnològico-social, en el millor dels casos, a una etapa cronològica passada, i de vegades «enyorada», i a un estrat social determinat. En canvi, ambdues tipologies, com anirem veient al llarg d'aquestes ratlles, tenen nexes comuns, per bé que aparentment puguin semblar ben allunyades l'una de l'altra.

Comencem fent un breu recorregut històric. Si ens remuntem al segle XVIII, cal recordar que no hi havia museus de ciència i tècnica, però sí que existien, en canvi, els gabinets d'objectes tècnics i d'instruments de física, les col·leccions de peces anatòmiques modelades en cera amb una finalitat divulgativa del coneixement anatòmic o les curioses col·leccions d'éssers teratològics. Tampoc no hi havia museus d'etnologia, tot i que Rivière esmenta l'Ashmolean Museum d'Oxford, el primer museu universitari que, inaugurat l'any 1686, posseïa col·leccions d'història natural, arqueologia, numismàtica i etnologia, aplegades pel viatger i explorador J. Tradescant.¹ En definitiva, però, podem afirmar que tant uns com al-

tres tenen un antecedent comú: els gabinets de curiositats, gabinets que es remunten al segle XV, que comencen a proliferar als segles XVI i XVII, i que es decanten en gran part al segle XVIII, cap a les ciències naturals. Els gabinets, però, en general solien aplegar els objectes més diversos, tant del món dels *naturalia* com dels *artificialia*, triats fonamentalment en funció de la seva raresa, del seu caràcter exòtic, de la seva llunyana procedència, del seu valuós material, etc.²

Al segle XIX neixen els museus de tècnica i els etnològics. A França n'esdevé capdavanter el Conservatoire des Arts et Métiers,³ institució

1 Vegeu Georges-Henri Rivière, *La muséologie*. París: Dunod, 1989, pàg. 51.

2 Sobre els gabinets podeu consultar Krzysztof Pomian (*Collectionneurs, amateurs et curieux. Paris, Venise: XVI-XVIII siècles*. París: Gallimard, 1987), i un treball més recent de Montserrat Iniesta. *Els gabinets del món. Antropologia, museus i museologies*. Lleida: Pagès Editors, 1994.

3 Sobre aquesta entitat s'acaba de publicar l'estudi d'Alain Mercier, *Un Conservatoire pour les Arts et Métiers*. París: Découvertes Gallimard, 1994.

creada per un decret del 10 d'octubre de 1794, sota la Convenció termidoriana. Segons l'article primer de l'esmentat decret el conservatori havia de ser un dipòsit de màquines, models, utillatge, dibuixos, descripcions i llibres sobre totes les arts i els oficis. L'article segon especifica que s'hi explicarà la construcció i l'ús de l'utillatge i de les màquines corresponents a les arts i els oficis.⁴ La finalitat era, per tant, d'ordre didàctic i formador, i havia de contribuir a millorar i elevar el nivell industrial i social del país.

Als anys vuitanta, la famosa guia Baedeker definia el Conservatori com el gran museu industrial de París, que estava obert cada dia de deu del matí a quatre de la tarda. Contenia, continuava dient, les col·leccions tècniques més completes del món i tots els aparells anaven acompanyats d'una nota explicativa. Els diumenges les màquines funcionaven per al públic, mentre que normalment les mateixes màquines s'utilitzaven per fer assaigs i controls industrials aplicats a les necessitats del moment.

Aquesta definició és prou significativa. El museu tècnic era un museu, per damunt de tot, actiu i útil des de la seva mateixa concepció. Els museus de tècnica del segle XX, en canvi, durant moltes dècades han estat la seu de tot un món tècnic anterior, sobretot del que correspon a l'etapa de l'inici de la Revolució Industrial endavant, i s'han erigit en centres d'aixopluc d'objectes, màquines, estris i el més divers utillatge, exponent d'unes transformacions socioculturals i d'una evolució tècnica. Com el Conservatori francès, podem dir que aquests museus han participat de la fe en el progrés tècnic, bon testimoni de la capacitat que l'home té de transformar i «millorar» el seu entorn; no han gaudit, però, del vessant pràctic de la institució francesa.

Només projectes posteriors, molt més tardans, com ara el Centre de la Villette de París —amb totes les pegues que se li puguin atribuir o fins i tot constatar, començant pel fet que no es tracta realment d'un museu—, tornen a enllaçar amb la indústria contemporània i volen ser òrgans vitals en la promoció de la cultura tècnica i científica sempre, això sí, de la mà dels projectes d'actualitat.

Quant als museus etnològics, en una primera fase s'interessaven sobretot per l'objecte exòtic, singular o decorat. El Museu Nacional d'Etnologia originat pel Gabinet Von Zeldsaamheden, a Leyde, inaugurat el 1837, va ser capdavanter en aquesta línia.⁵ Progressivament, però, els museus etnològics s'interessen per la cultura material i la vida quotidiana, sobretot de la societat tradicional. Els museus d'arts i tradicions populars en són el millor exponent. La diferència respecte a l'estadi anterior no són tant els objectes que conserven, sinó el valor que se'ls atorga, car ja no se'n valora el vessant artístic o la raresa, sinó la significació sociocultural. Aquesta és la gran diferència.

Un dels vessants de més relleu en aquests mu-

seus és la labor de recollida de tota mena d'objectes i d'estrís pertanyents als oficis del món preindustrial: la cistelleria, la ceràmica, el teixit, etc., en un intent de preservar el passat en el moment en què la indústria dona pas cada cop més ràpidament a tota una altra cultura objectual.

Arribats, doncs, a aquest punt, podem trobar una franja de contacte entre els museus de tècnica i els museus d'arts populars. Em refereixo a la voluntat de plasmar uns sistemes tècnics enfront d'una sèrie de canvis. Els museus etnològics fan una mirada enrere i intenten salvaguardar les «maneres» que s'havien utilitzat fins aleshores, mentre que els museus de la tècnica comencen a recollir sistemàticament totes les innovacions producte de la indústria recent. En aquest sentit, els primers fan una labor semblant a la

que es proposava D'Alembert en el *Discurs* preliminar de l'*Encyclopédie* (1751), és a dir, la recopilació de les arts mecàniques, ofici per ofici, amb tota mena de detall tècnic, gràcies, fonamentalment, en aquest cas, a les nombrosíssimes làmines que la il·lustren. Tanmateix, però, els museus de tècnica obeïen també a un dels objectius de l'*Encyclopédie*, ja que la magna empresa tenia un caire d'utilitat pràctica, en pro de la manufactura i, per tant, de l'economia nacional, objectiu que aquests museus hem vist que també tenien en un primer estadi.

Per tant, tot i que avui *a priori* pugui semblar-

4 Vegeu E. Bonnefous, *Le Conservatoire National des Arts et Métiers*. París, 1987, pàg. 7.

5 Vegeu G. H. Rivière, op. cit., pàg. 54.

nos que els museus d'arts populars, la disciplina acadèmica dels quals és l'etnologia, i els museus de ciència i tècnica, la base dels quals sol ser la història de la tècnica, són dos mons ben diferents, presenten un fort nexa comú. Aquest nexa fa que els museus etnològics, que s'ocupen de les tècniques tradicionals en relació, fonamentalment, amb les necessitats de la vida domèstica o si més no quotidiana, esdevinguin els «antecedents» dels altres, que s'ocupen de les tècniques industrials, les quals, no podem mai oblidar-ho, no són res més que adaptacions i millores d'una tecnologia anterior vigent durant molts segles.

Museus testimonials i museus actius

Arran d'aquesta anàlisi podem distingir entre dues modalitats de museus: d'una banda, els museus *testimonials*, en el sentit que fan prevaler la *conservació* dels objectes per damunt de tot, objectes que expliquen un discurs científic. Serien en gran part els museus de tècnica tradicionals i els d'arts populars, basats en l'exposició d'objectes d'un passat evocat o recordat amb una certa nostàlgia.

I, d'altra banda, la segona modalitat són els museus *actius*, d'explicació, en línia amb el desenvolupament científicotècnic d'un moment determinat, com ara el Conservatori francès en el moment de la seva fundació, el qual avui fonamentalment ha esdevingut, en canvi, un museu testimonial, pel fet que no s'ha sabut adaptar al pas del temps. Sembla, però, que aquesta línia està més en mans de centres culturals nascuts amb l'objectiu de la divulgació científica, com el cas de la Villette citat més amunt, que no pas en els museus.

D'altres museus participen positivament de dos vessants: un de més antropològic i un de més lligat directament a la història de la tècnica, combinant la funció testimonial i l'activa alhora.

Un exemple reeixit de simbiosi etnològicotècnica, si em permeteu l'expressió, és el de la ciutat alemanya de Rüsselsheim, seu de la firma OPEL. Aquesta fàbrica alemanya ha estat el motor de la ciutat i la seva rodalia des que es va fundar durant la segona meitat del segle XIX. El museu recull la realitat social i tècnica de la zona abans

i durant l'etapa OPEL, fins avui, amb una àgil presentació a base de tota mena d'objectes i llenguatges expositius que permeten un passeig i una lectura més àmplia, també, per a qui ho desitgi, pel món quotidià, laboral, tècnic i industrial de la gent de Rüsselsheim. Documents gràfics de tota mena: cartells, fotografies, plànols, etiquetes, etc., al costat de màquines, estris, utillatge, cotxes, màquines de cosir, bicicletes i tots aquells objectes produïts al llarg dels anys per l'esmentada empresa, com també els mobles de la fàbrica i els interiors dels habitatges de les famílies que la dirigien, fins i tot les factures corresponents als mobles d'aquests interiors, conformen un museu que és capaç d'explicar no sols un desenvolupament tècnic, sinó unes formes de vida lligades directament a aquest fet i a un indret. És, doncs, en aquest sentit, un exemple força modèlic —les seves dimensions ho afavoreixen— i que ens prova l'acostament entre l'etnologia i la història de la tècnica.

Encara, però, podem parlar d'una altra tipologia de museu, força recent, que lliga més íntimament aquests dos vessants. Em refereixo als *museus d'arqueologia industrial*, entesos com a museus d'una regió o d'una zona industrial de la qual es preserva no sols l'arquitectura industrial corresponent, sinó també les activitats que tenen lloc en aquesta arquitectura, els productes, les maneres de fer-los, la forma de viure, és a dir, que van molt més enllà de l'objecte en si i del museu tradicional que acull unes peces determinades. El cas que serveix d'exemple capdavanter és el d'Ironbridge.

L'arqueologia industrial va néixer a Anglaterra, país capdavanter en la Revolució Industrial i que, per tant, també ha estat el primer a preocupar-se pel seu patrimoni en aquest camp, preocupació de la qual deriva el concepte d'«arqueologia industrial». Inaugurat el 1973, el museu s'ha creat a partir de la idea de conservar el pont de ferro que li dona nom —Ironbridge—, el primer pont de ferro europeu (1779). Com especifica Iniesta, l'Ironbridge Gorge Museum consta de quatre entitats: Severn Warehouse, un antic magatzem habilitat com a centre d'informació sobre la regió i la seva història; Museu de

Coalbrookdale, que aplega un magatzem amb la història del ferro i una sèrie d'habitatges obrers moblats, per mostrar les condicions de vida durant un segle i mig, i les residències dels capatassos i dels amos; Museu de la Porcellana de Coalport i Museu a l'aire lliure de Blists Hill, divuit hectàrees de terreny que mostren de manera activa procediments industrials d'altres èpoques, i on s'ha reproduït fins i tot un poblet dels volts de l'any 1890, dins del qual els treballadors del museu van vestits a la moda del segle XVIII i atenen els visitants.⁶

Es a dir, l'*Ironbridge* és un museu que estableix forts lligams entre les formes de producció —la tècnica—, i les formes de vida, la qual cosa permet una visió no sols industrial, sinó també socioantropològica del tema. Al museu merament testimonial, que seria la seva exposició d'objectes, des de màquines a edificis, s'hi afegeix el vessant actiu, tot un conjunt en funcionament, en el qual fins i tot es produeixen peces que es venen allà mateix i reverteixen en el museu.

Però encara hi ha una altra tipologia museogràfica recent, que presenta també una visió força més àmplia d'un tema. Em refereixo als *ecomuseus* proposats per Rivière, que comencen amb els projectes de parcs regionals i continuen amb la nova línia de Le Creusot-Montceau-les-Mines.⁷ Allí s'inaugurà, l'any 1971, un museu de l'home i la indústria, una exposició permanent evolutiva relativa a l'espai d'una comunitat urbana al llarg dels anys. La població hi participa fent la recerca del territori propi i esdevé el motor principal de l'ecomuseu, ja que sense població ni territori no hi ha ecomuseu.

En aquest cas es tracta de l'acostament a un patrimoni natural i social en crisi per tal de revitalitzar-lo, fet que significa una aportació molt més enllà de la dels museus d'antropologia, de la mateixa manera que els museus d'arqueologia industrial, comentats més amunt, van més enllà dels museus tradicionals de ciència i tècnica.

En definitiva, totes aquestes propostes més recents parteixen, precisament, d'una visió molt

més plural que els museus convencionals i basada, per tant, en una col·laboració interdisciplinària, que ens remet al començament d'aquestes línies.

---

6 Vegeu M. Iniesta, op. cit., pàg. 92-93.

7 Vegeu G. H. Rivière, op. cit., pàg. 140-143.